

УДК 003.043:009.332.243:16/17

Л.В. Терещенко-Кайдан, к. мистецтвознавства, доцент

ЕЛЛІНСЬКИЙ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЕТНОСИ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ ДВОХ КРАЇН

Анотація. В статті йдеться про вплив етнічної належності тієї чи іншої нації на розвиток культурного діалогу між країнами. Дослідження проводиться на прикладі українсько-грецьких зв'язків. Надається ґрунтовна характеристика понять та категорій, що формують етноси та їх самобутність. Наводяться характеристики паралелей та особливостей українського та грецького етносів.

Ключові слова: буття, етнос, нація, діаспора, міграція, еміграція, релігійність, ментальність.

Л.В. Терещенко-Кайдан, к. искусствоведения, доцент

ЭЛЛИНСКИЙ И СЛАВЯНСКИЙ ЭТНОСЫ КАК ОСНОВА КУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА ДВУХ СТРАН

Аннотация. В статье говорится о влиянии этнической принадлежности той или иной нации на развитие культурного диалога между странами. Исследование проводится на примере украинского-греческих связей. Предоставляется основательная характеристика понятий и категорий, формирующих этносы и их самобытность. Приводятся характеристики параллелей и особенностей украинского и греческого этносов.

Ключевые слова: Бытие, этнос, нация, диаспора, миграция, эмиграция, религиозность, ментальность.

L.V. Tereshchenko-Kaidan, Ph. D., Associate Professor

HELLENIC AND SLAVIC ETHNOS AS THE BASIS OF CULTURAL DIALOGUE BETWEEN TWO COUNTRIES

Abstract. The article refers to the ethnic influence of a nation on the development of cultural dialogue between the countries. Research conducted by the example of Ukrainian-Greek relations. Small thorough description of the concepts and categories that form the ethnic groups and their identity. Parallels are given characteristics and features of the Ukrainian and Greek ethnic groups.

Keywords: Genesis, ethnicity, nation, diaspora, migration, immigration, religion and mentality.

Актуальність теми дослідження. Розглядаючи питання, що пов'язані з духовною культурою, діалогом культур між Україною та Грецією, паралелізмом та

особливостями розвитку українсько-грецьких відносин дослідження постійно зустрічалося з проблемами етносів, націй, народів. Тому, існує нагальна потреба звернутися до окреслення та визначення, розуміння, проблематики пов'язаної з етносами та супровідними їх явищами.

Постановка проблеми. Відразу необхідно зазначити, що Україна та Греція – це два самобутніх народи, з власною культурою, ментальністю, мовою, традиціями тощо. Ці народи об'єднані спільною релігією – православ'ям - мають схоже, але різне трактування богослужбової практики, текстів, обрядів. Ця спільна для двох народів релігія покладена в основу українсько-грецьких зв'язків і культурного діалогу. І на цьому тлі відбувався розвиток дипломатичних, торгово-економічних, політичних, освітянсько-мистецьких та культурних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань вищезазначеної проблеми звертались такі відомі науковці як: І. Гачів, Л. Гумельов [1], В. Дятлов [2], В. Євтух [3], Г. Карась [4], В. Личковах [5], Ніцше, М. Осман, Г. Півторак [6], Ж. Кальян і Ж.-П. Раго, У. Сафран [7], Е. Сміт [8], О. Стражний [9], А. Шопенгауер [10] тощо.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Дана робота розглядає український та грецький етноси як головні виразники українсько-грецьких зв'язків та культурного діалогу двох країн і присвячена українсько-грецьким зв'язкам як основі культурного діалогу двох країн.

Постановка завдання. Головним завданням даної роботи є дослідити впливи та розбіжності двох вищезазначених етносів в контексті культурного діалогу України – Греції.

Виклад основного матеріалу. Серед численних суспільних зрушень і феноменів історії привертає увагу поява іноземців на теренах тієї чи іншої країни, котрі з різних причин приїздили та залишалися, інколи на довго, а інколи й на завжди на чужинних землях. Також мають місце й помітні міграційні рухи, що призводили до демографічних змін серед місцевого населення. Ці зміни викликали до життя нові національні осередки: колонії, братства, села, міста і, навіть регіони. Усі ці явища відбувалися в наслідок торгівельних, культурних та релігійних контактів, а згодом й міжнародних зв'язків.

Окремих носіїв цих контактів можна розглядати як предтечу наступних більш масових рухів населення до сусідніх та віддалених країн. Зрозуміло, що регулярність міжнародних зв'язків чи міграційних потоків формувалася як результат виявлення індивідуальної, часто не свідомої, волі й бажання окремих осіб змінити місце проживання, їхньої здатності до пристосування до умов іноземного середовища.

Культурне життя за кордоном як українців так і греків є складовою їхнього буття. Філософська категорія «буття», що є універсальним означенням всього, що є у світі в цілому та «українського» чи «грецького» буття зокрема. Буття – об'єктивна реальність, що існує незалежно від нашої свідомості; матерія, природа. Сукупність умов матеріального життя суспільства.

Українські філософи, за Г. Карась, виходячи з виробленої філософською онтологією поняття визначають «українське» чи «грецьке»(Л. Т-К.) буття, як Буття обмежене певним топосом, тобто буття в певних межах простору і часу. В тако-

му розумінні, каже Г. Карась, українське чи грецьке буття ототожнюється з існуванням українського чи грецького етносів [4].

В свою чергу соціум як соціальна система сформована з трьох соціальних складових: етнос; духовно-ідеальна реальність (знакові системи, мова), світогляд, філософія, історіографія, культура і мистецтво; матеріальна культура.

Самоорганізована діяльність, що утворює триєдину цілісність: соціум, інформаційний – культуру; матеріальну складову – природне довкілля.

Етнос – це спільнота людей (плем'я, народність, нація), що історично склалася та має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки.

За структурою Г. Карась [4] перша парадигма структури етносу та механізм взаємодій його окремих елементів – запропонована англійським етнологом Ентоні Смітом [8]. Згідно з нею всі етноси складаються з ядра, маргінального про шарку та етнічних категорій.

Друга парадигма – парадигма взаємодії діаспори та країни, звідки вона походить. Схему цієї парадигми запропонував англійський дослідник місця діаспори міжнародному контексті М. Осман [4]: 1) країни походження закликають діаспору на допомогу; 2) діаспора прагне впливати на перебіг подій у країнах походження; 3) уряди країн походження виступають захисниками прав і інтересів діаспори.

Третя парадигма пов'язана з можливостями етнічного відродження у середовищі етнічних спільнот, котрі є структурними елементами поліетнічного суспільства.

Проблеми етногенезу і культури розроблялися російським вченим Левом Гумільовим [1], котрий пов'язував першокультурне з національно-етнічною диференціацією людей за ментально-поведінковими якостями.

Олександр Стражний визначає [9] ментальність як певну сукупність вартостей, не завжди усвідомлену систему координат, психічних алгоритмів, які формують оцінку людини або групою людей навколишньої дійсності, і відповідно визначають його (їх) поведінку.

Менталітет проявляється через національний характер, який найповніше й всебічно розкривається та архетипізується у національній культурі, що є виразником етнічної своєрідності народу й об'єктивує риси національної психології, розкриваючи зміст й особливості цього феномена: національний характер, у якому в свою чергу відтворені досягнення й цінності вселюдської культури.

Детермінантою буття виступає духовність, безпосередньо пов'язана з етнічними пріоритетами національного мистецтва.

Релігійність є етнологічною особливістю як українців так і греків. А мистецтво віддзеркалює духовне життя народу, рівночасно формує світогляд наступних поколінь.

Коли б українці не мали тих своїх питомних цінностей та не вміли їх самі оцінити, не принесли їх з собою у чужий новий світ, не поставили за головну ціль їх розвивати й плекати тут як могутню опору проти винародження, що в'яже нас з покинутою батьківщиною, то нація просто не збереглась як така. Теж саме можна говорити й про греків.

Розгляд проблеми культурної ідентичності неминуче зачіпає визначення національної та етнічної ідентичності, що й відбувається на сторінках цієї роботи.

Міграція – (лат. *Migratio? Migro* – переселення) – це переміщення окремих людей, етносів або окремих представників, що пов'язане із зміною постійного місця проживання, або з поверненням на нього. Розрізняють міграцію зовнішню, пов'язану з виїздом за кордон, і внутрішню – переміщення в рамках однієї країни.

Еміграція – (від лат. – виселення) переміщення одиниць або груп людей з країни постійного проживання в іншу країну.

Імміграція – в'їзд емігрантів з позиції країни, в яку вони прибувають, прийнято називати – імміграцією.

Вивчення проблеми міграції має ряд методологічних аспектів. Це питання про природу міграції, її структуру, взаємодію материнського Етно-регіону з діаспорою, потребу визначення поняття «діаспора».

Діаспора – (від гр. – *διασπορα* – розкидання або розсіяння). Як засвідчує В. Дятлов «Діаспора – це не кангломірат осіб однієї національності, які проживають за межами національного ядра, навіть численний і вкорінений на новій батьківщині. Це, звичайно, не організація, з фіксованим членством, але це – спільнота, соціум, постійний, структурований, усвідомлюючий свою спільність і виокремленість. Головне тут – стійкість існування і функціонування етнічної групи» [2].

Французькі дослідники з проблем меншин і націоналізму Ж. Кальян і Ж.-П. Раго вважають, що термін «діаспора» поширюється лише на ті меншини, яким властиві такі риси: 1) масові недобровільні розсіювання етнічної (конфесійної) групи, прискорені природними або соціальними катаклізмами; 2) колективна пам'ять, завдяки якій зберігаються знання про причини переселення групи і її особливий культурний спадок (у широкому розумінні); прагнення групи зберегти себе як меншину, передаючи це у спадок від покоління до покоління; 4) збереження колективної ідентичності після проживання в чужій країні кількох поколінь.

Професор політичних наук університету Колорадо (США) один з провідних спеціалістів у галузі досліджень діаспори У. Сафран виділяє шість найхарактерніших ознак діаспори: вихід із колись єдиного місця походження та поступове розсіяння в інші периферійні регіони; збереження колективної пам'яті про початкову країну виходу; самопочуття ізольованості, неприйняття та відчуженості в новій країні поселення; переважання міфу про повернення в країну виходу та сприятних умов; наданняч допомоги своїй батьківщині та активна її підтримка; збереження ідентичності та солідарності з країною походження [7].

Поняття «етнічна група» є ширшим за поняття «діаспора». «Етнічною групою» може бути як більшість (тобто домінуюча спільнота), так і меншість (меншина) усього населення. Термін «діаспора» зовсім не перетинається з обсягом поняття «етнічна група», коли під нею розуміється внутрішній підрозділ етносу з властивою самосвідомістю.

Українці за межами рідної землі утворили спільноти із власною системою норм, цінностей, смислових концептів, тобто на початку виступали певною субкультурою, яка згодом переросла в етнічні спільноти.

У світлі історії можна виділити навіть цілі епохи, коли рух народів з однієї країни в іншу або одночасно до кількох державних утворень набував масового характеру, посилювався або слабшав.

Переселення бувають добровільними та примусовими. У місці, куди спрямоване їх основний осередок, ставлення до них автохтонного населення неоднозначне. Пануюча в суспільстві ідеологія (за сучасною термінологією – громадська думка, виражається через вердикт правлячої верхівки) ставилась до переселенців неоднозначно: вороже, поблажливо, заохочуючи, байдуже, протекціоністські.

Були часи, коли людський потік з іноземців через кордони держави, у місця проживання окремого народу перестав, перетворюючись на тривале явище, а потім вшухав, щоб на новому витку історії інтенсифікуватись з новою силою. Для України та Греції всі ці властивості характерні і близькі, тому поняття етносів та їх розвитку є важливою складовою цієї роботи.

Маючи загальну характеристику понятійно-термінологічної бази етнокультурних процесів та явищ спробуємо побачити як розвивалися грецький Етнос в Україні навпаки – український етнос у Греції, що їх об'єднувало, а що розрізняло. Тут мова піде про розуміння та переживання простору та часу українським та грецьким етносами.

І. Гачів вказує на той факт, що у кожного народу, навіть у таких споріднених як болгари – українці, грузини – вірмени, існує та різниться переживання простору-часу. Тут мова йде про існування своєрідного «Національного космо-су», котрий у кожного народу приймає власні чуттєві та понятійні форми, перетворюючись на світоглядну цілісність, у «Космо-Психо-Логос».

Як вже йшлося раніше етнокультурні переживання простору та часу визначаються, перед усім природою, ландшафтом та «горезонтом буття» [5 с. 14] в котрий географічно та історично вписаний етнос, і в котрому формується цього психологія, ментальність, світовідношення в цілому.

На думку В. Личковаха окрім природи у її довічній стабільності та постійній заданості, для встановлення специфіки для просторово-часових відчуттів, визначну роль відіграють національні «образи руху». Обумовлені характером ландшафту, межами країни, доміантними трудовими та битовими операціями, образи руху виникають як стереотипи діяльності та сприйняття, як звичні без свідомі екзистенціали етнічного буття. Переживання простору та часу виходить з мірності (соразмірності) буття виступають як екзистенціальна міра руху у його природно-онтологічному та культурно-історичному плані. В структурі етнонаціонального світовідношення вони позбавляються своєї абстрактної всеобщности та априорности представляючи простір та час національного «Космо-Психо-Логосу» [5 с. 14].

В цьому сенсі різниця образів природи та образів руху, каже В. Личковах, дійсно дають відмінні інваріанти просторово-часових переживань в еллінській та слов'янській душі. Перші породжуються «гірськими архетипами», другі – «степними, рівнинними». В просторовому вимері це означає доміанту вертикалі («угору-униз») в еллінському світовідношенні, доміанту горизонталі (не тільки «вперед-назад», а й на «всі чотири боки» світу) у слов'янському, виключаючи болгарське та сербське (балкано-слов'янське), котре ближче у почутті простору до грецького як ландшафтно спорідненого [5 с. 14]. Саме ця спорідненість відіг-

рала величезну роль у культурному діалозі між греками та слов'янами, між сербами та болгарами, між сербами, болгарами та українцями.

Просторове уявлення давніх греків має в своєму уявленні Космос – досконалу, замкнену на собі пластичну сферу. Космос розуміється як порядок, щось упорядковане, місце перебування людини, бутійне ціле. В цьому сенсі простір легко споріднюється з розташуванням тіла, «топосом», «крапкою», «колом» існування. Давньогрецький топос у давньоримській свідомості приймає значення *Locus standi* – «місце стояння» людини, зони її спілкування. Еллінський, а потім елліністичний простір – це щось обжите, засвоєне, окультурене, антропокосмічне. Таким є характер давньогрецького полісу, Еллади, Ойкумени» в цілому (все, що знаходилося за цим «Життєвим світом», римляни називали *tetra inkognita* – «непізнана земля», вхід куди – *transgressia* – «злочин») [5 с. 15].

Простір давніми греками переживається не тільки як ландшафт, але і як соціокультурна сфера, в єдності «фюзиса», «поліса» і «космоса» як «топос» (місце) людини. Простір еллінів антропоморфічний, і Космос – лише вираз антропоморфності, просторове (сферичне) твердження світолюдської цілісності. Отже, домінанта «угору-униз» приймає у міфології та філософії еллінів форму взаємозв'язку макрокосму та мікрокосму. Уявлення крапки, місця, тіла, сходження, низ ходження, олімпу та аїду [5 с. 15].

Також й антропоморфне й переживання часу, наголошує В. Личковах. Якщо простір у еллінів сферичний, то час – циклічний. Просторові та часові відчуття виходять з єдиної парадигми світовідношення – замкненості, обмеженості, завершеності ландшафтного, полісного та космічного буття, їх внутрішньої цілісності та доцільності [5 с. 15].

У філософії А. Шопенгауера, Ніцше, Бертогна – слов'яни розглядаються як спосіб виявлення світової «волі» і абсолютної тривалості буття [10].

На думку В. Личковаха слов'янське переживання часу має подвійний характер, міфологічно-поганський та релігійно-християнський. Не дивлячись на різницю образних уявлень та понятійних термінів воно дивним чином близьке до еллінського відчуття «часовості» буття, значно ближче ніж відчуття «простору» [5 с. 16]. Тут також простежуються паралелі та особливості (Л. Т-К).

Перша паралель – це циклічне сприйняття часу, його зв'язок зі зміною пори року. Один з головних мотивів слов'янської міфології – солярне коло, де саме Сонце (даждьбог, Сварог), «відміряли» природні цикли слов'ян. Звідси свята весни, літа, осені, зими, сакральне очікування приходу та уходу Ярили-сонця, міфи та казки про його визволення з полону величезним змієм або холодними водами моря-океяну. Тому космічний вогонь (сворожич) або «світовий кур» грають рятівну або підтримуючу роль (особливо восени та взимку), в існуванні часу як руху сонця, тобто руху по колу.

В релігійно-православному, ортодоксальному відношенні як у греків, так і у слов'ян відчуття часу приймає лінійний характер, що визначений теургічними та есхатологічними знаннями. Ідея створення світу, його «початку» та «кінця» відбилися на психології сприйняття часу та часового простору: час «тече» мов би скрізь людину, він завжди перебуває у теперішньому стані. Тому, наприклад, у Блаженного Августина, немає ні минулого ні майбутнього як таких, а є лише

«теперішнє минуле» та «теперішнє майбутнє». Це час актуального буття. Воно як і простір задане людині [5 с. 17].

Визначальним показником часу зародження конкретного етносу з усіма його характерними ознаками, науковці вважають культурно-історичну неперервність його розвитку. На думку Григорія Півторака саме неперервність етнокультурного розвитку, а не певний послідовний набір етномовних ознак є визначальним елементом для будь-якого етносу.

Висновки. Отже, етновизначальні риси матеріальної та духовної культур, а також мови народу, протягом його тривалої історії можуть суттєво змінитися – аж до невпізнанності. Однак завдяки неперервності розвитку зберігається генетичний зв'язок між окремими фазами розвитку культури та мови даного етнічного організму протягом усього його життя.

Література

1. Гумилёв Л. Этногenez и биосфера Земли. / Лев Гумилёв. – М. : Эксмо, 2007, – 736 с.
2. Дятлов В. Діаспора : політика определиться в понятиях. / Виктор Дятлов. // Діаспора. – 1999 – № 1, с.9.
3. Євтух В. Маркус В. Українська діаспора. / Володимир Євнух, Василь Маркус. – Київ – Чикаго, 1992, в 3-х ч.
4. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ ст. / Галина Карась. // Монографія. – Івано-Франківськ, 2012, – 1162 с.
5. Личковах В. Слов'янський sacrum – скарбниця Європи. / Володимир Личковах. – Чернігів, 2010, – 144 с.
6. Півторак Г. Українці : звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. – Київ : ПАТ віпол, 2014. – 279 с.
7. Сафран У. Сравнительный анализ диаспор. Размышления о книге Р. Козна «Мировые диаспоры» / У. Сафран // Диаспоры, 2004, – №4, – с. 138
8. Сміт Е. Національна ідентичність. / Ентоні Д. Сміт. – К. : основи, 1994, – 296 с.
9. Стражний А. Украинский менталитет : иллюзии – мифы – реальность / Александр Стражний. – К. : изд. Подоліна, 2008, – 384 с.
10. Шопенгауэр А. Избранные произведения. / Артур Шопенгауэр. – М. : просвещение, 1992, – 479 с.

References

1. Gumilev, L. (2007). *Etnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and the biosphere of the Earth]*. Moscow: Eksmo [in Russian].
2. Diatlov, V. (1999). *Diaspora: polityka opredelytsia v poniattiakh [Diaspora: politics is defined in terms]*. Kyiv: Diaspora [in Ukrainian].
3. Yevtukh, V., Markus, V. (1992) *Ukrainska diaspora [Ukrainian diaspora]*. (Vols. 1-3). Kyiv: Chicago [in Ukrainian].
4. Karas, H. (2012). *Muzychna kultura ukrainskoi diaspory u svitovomu chasoprostorі ХХ st. [Musical culture of the Ukrainian diaspora in the world time space of the XX century]*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
5. Lychkovakh, V. (2010). *Slovianskyi sacrum – skarbnytsia Yevropy [Slavic sacrum - the treasury of Europe]*. Chernihiv [in Ukrainian].
6. Pivtorak, H. (2014). *Ukrainci: zvidky my i nasha mova. Doslidzhennia, fakty, dokumenty [Ukrainians: where are we and our language from? Research, facts, documents]*. Kyiv: PAT vipol. [in Ukrainian].
7. Safran, U. (2004). *Sravnitelnyi analiz diaspora. Razmyshleniia o knige R. Kozna «Mirovye diaspory» [Comparative analysis of diasporas. Reflections on "World Diasporas" by R. Cossen]*. *Diaspory – Diaspora*, 4, 138-162 [in Russian].
8. Smit, E. (1994). *Natsionalna identychnist [National identity]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Strazhnyi, A. (2008). *Ukrainskii mentalitet: illuzii – mify – realnost [Ukrainian mentality: illusions - myths - reality]*. Kyiv: Podolina [in Ukrainian].
10. Shopenhauer, A. (1992). *Izbrannye proizvedeniia [Selected Works]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].